

Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας

μέσα από τις σελίδες της ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ

1955-1984

Εισαγωγή - επιμέλεια

Ευάγγελος Χεκίμογλου, Ευφροσύνη Ρούπα

ΚΕΡΚΥΡΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΑ 2004

Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας
μέσα από τις σελίδες της ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ
1955-1984

Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας

μέσα από τις σελίδες της ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ

1955-1984

Εισαγωγή - επιμέλεια

Ευάγγελος Χεκίμογλου, Ευφροσύνη Ρούπα

ΚΕΡΚΥΡΑ
ε κ δ ό σ ε ι ς

ΑΘΗΝΑ 2004

ISBN: 960-8386-13-6

© Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ Μονοπρόσωπη ΕΠΕ
Αθήνα, Αύγουστος 2004

Συντονισμός έκδοσης: Έφη Ανδρικοπούλου
Υπεύθυνη εικονογραφικού υλικού Αρχείου Βοβολίνης: Γεωργία Μ. Πανσεληνά

Παραγωγή: Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ
Υπεύθυνος παραγωγής - επεξεργασία φωτογραφιών: Γιώργος Μανιατογιάννης
Καλλιτεχνική επιμέλεια - σχεδιασμός εξωφύλλου: Λευτέρης Μαλαγάρης
Σελιδοποίηση: Μαρία Παπαπαναγιώτου

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ Μονοπρόσωπη ΕΠΕ
Βλαχάβα 6-8, 105 51 Αθήνα, τηλ.: 210-33.14.714, fax: 210-32.52.283
sales@oikonomiki.gr - www.oikonomiki.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα της εκδότριας	7
<i>Αλεξάνδρας Κ. Βοβολίνη-Λασκαρίδη</i>	
Εισαγωγή	
Προσέγγιση στην οικονομία της Βόρειας Ελλάδας, 1955-1984	9
Το παρόν σαν ιστορία: Η <i>Βιομηχανική Επιθεώρησης</i> ως ιστορική πηγή	10
Δημογραφικές εξελίξεις 1951-1971	14
Η βορειοελλαδική γεωργία και το καπνικό πρόβλημα	16
Η βορειοελλαδική συμμετοχή στο εμπόριο	21
Η «ανυπεράσπιστη» μακεδονική βιομηχανία (1955-1960)	22
Η ανάκαμψη (1961-1970)	32
Το ζήτημα της βιομηχανικής περιοχής	40
Η ESSO ΠΑΠΠΑΣ	42
ΑΕΒΑΛ	50
ΛΙΠΤΟΛ	51
Βιομηχανία Φωσφορικών Λιπασμάτων (Νέα Καρβάλη)	52
Η ανάπτυξη και η κάμψη της βορειοελλαδικής βιομηχανίας (1971-1985)	54
«Άνθρακες ή υδρογονάνθρακες;» – Η αναζήτηση πετρελαίου	61
Οι λιμενικές υποδομές	64
Συμπέρασμα: Η περιφερειακή διάσταση και η περιφερειακή ταυτότητα	67
Σημειώσεις	71
Δημοσιεύματα από τη Βιομηχανική Επιθεώρηση 1955-1984	
Ανάπτυξη	81
Βιομηχανία	101
Ενέργεια	149
Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης	161
Γεωργία	173
Από την οπτική της περιφέρειας	191
Παράρτημα	
Κατάλογος δημοσιευμάτων της <i>Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως</i> σχετικών με τη Βόρεια Ελλάδα, 1955-1984	209
Ευρετήριο	223
Πηγές εικονογράφησης	231

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΡΙΑΣ

Αλεξάνδρας Κ. Βοβολίνη-Λασκαρίδη

Ένα χρόνο μετά την έκδοση του πρώτου τόμου, οι Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, βασισμένες στο πολύτιμο αρχείο του περιοδικού *Οικονομική Επιθεώρηση (Βιομηχανική Επιθεώρηση* ως το 1997) και στο Αρχείο Βοβολίνη, παραδίδουν στο κοινό το δεύτερο τόμο της σειράς ως συμβολή στην προσπάθεια μελέτης των προβλημάτων και της φυσιογνωμίας της Βόρειας Ελλάδας.

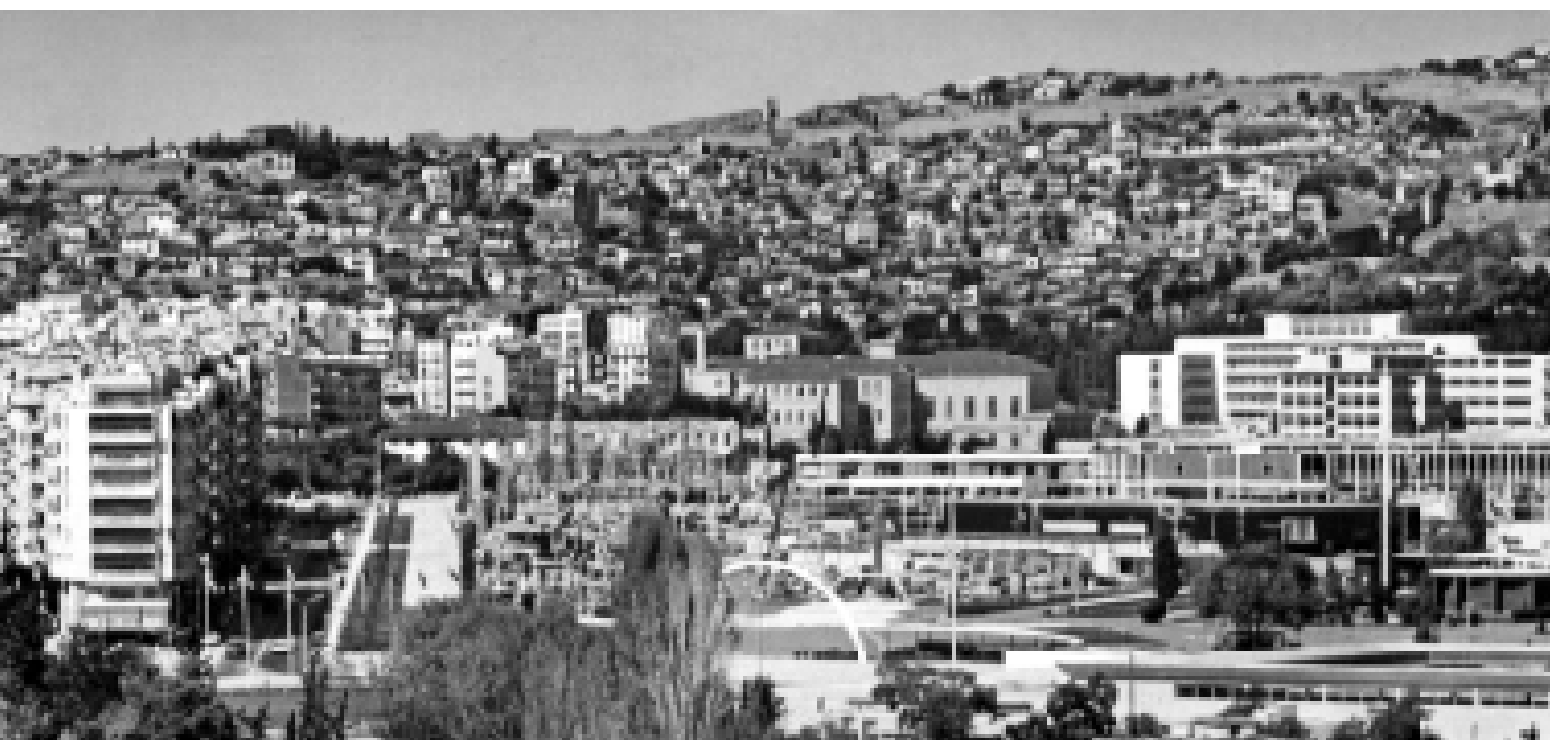
Ο νέος τόμος καλύπτει την περίοδο 1955-1984. Έχει προηγηθεί ο πρώτος τόμος που καλύπτει την περίοδο 1934-1954. Ακριβώς όπως και ο πρώτος, ο δεύτερος τόμος αποτελείται από δύο ενότητες, που πέρα από το ιστορικό ενδιαφέρον τους είναι χρήσιμες για οποιοδήποτε ασχολείται με ζητήματα εφαρμοσμένης οικονομικής και περιφερειακής πολιτικής.

Η μία ενότητα περιλαμβάνει 200 επιλεγμένες αποδελτιώσεις, αποσπάσματα ή ολόκληρα άρθρα, δημοσιευμένα στη *Βιομηχανική Επιθεώρηση* από το 1955 ως το 1984. Τα κείμενα αυτά, που αναπαράγονται αυτούσια, έχουν επιλεγεί λόγω της σημασίας τους από συνολικά 623 άρθρα που δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό στη συγκεκριμένη περίοδο και είχαν άμεση σύνδεση με τη Βόρεια Ελλάδα.

Για την ευχερέστερη μελέτη τους τα επιλεγμένα κείμενα έχουν καταταγεί σε έξι ομάδες, που αφορούν: (α) την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Βόρειας Ελλάδας, (β) τη βιομηχανία της, (γ) τη διαδικασία δημιουργίας ενεργειακών υποδομών στο βορειοελλαδικό χώρο, (δ) την κριτική παρουσίαση των διοργανώσεων της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, (ε) τη βορειοελλαδική γεωργία (στ) τη δημιουργία της συνείδησης της «περιφέρειας», σε αντιδιαστολή προς το «κέντρο» της χώρας. Τα κείμενα κάθε ομάδας παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά.

Η άλλη ενότητα (που προτάσσεται εν είδει εισαγωγής των επιλεγμένων κειμένων) είναι η μελέτη των Ευαγγέλου Χεκίμογλου και Ευφροσύνης Ρούπα, οι οποίοι μελέτησαν τη *Βιομηχανική Επιθεώρηση* και επέλεξαν τα αναδημοσιευόμενα κείμενα. Αξιοποιώντας τα δημοσιεύματα του περιοδικού και συνδέοντάς τα με την υφιστάμενη βιβλιογραφία και άλλες πηγές, οι συγγραφείς συνθέτουν ένα πρωτότυπο και τεκμηριωμένο σχέδιασμα για την οικονομία της Βόρειας Ελλάδας κατά την περίοδο 1955-1984.

Όταν δίνει το προβάδισμα στις επιχειρήσεις και στους επιχειρηματίες, η οικονομική ιστορία έχει τη δυνατότητα να σαγηνεύει. Είμαστε βέβαιοι ότι –ανεξάρτητα από τα ειδικά ενδιαφέροντά του– ο αναγνώστης θα συναντήσει και στους δύο τόμους της σειράς «Η οικονομία της Βόρειας Ελλάδας μέσα από τις σελίδες της Βιομηχανικής Επιθεώρησης» πλήθος πληροφοριών, που θα τον προσελκύσουν, θα του δημιουργήσουν ερωτήματα και ίσως θα τον εκπλήξουν. Αναμφίβολα όμως, θα αποκτήσει κι ένα μεγάλο πλούτο γνώσεων για την επιχειρηματικότητα, αλλά παράλληλα και για την πολιτική ζωή των δημιουργικών αυτών δεκαετιών.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: 1955-1984

Ευάγγελος Χεκίμογλου
Ευφροσύνη Ρούπα

«Μόνον διά γενναίων μέτρων δύναται να αποφύγη την πλήρη καταστροφήν η επαρχιακή βιομηχανία» (από υπόμνημα του Συνδέσμου Βιομηχάνων Βορείου Ελλάδος προς την κυβέρνηση, Μάρτιος 1955).

«Να τεθεί τέλος στην αναπτυξιακή μονομέρεια, με προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης των επιχειρήσεων της περιφέρειας» (από υπόμνημα του Συνδέσμου Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος προς την κυβέρνηση, Απρίλιος 2004).

Παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη της Βόρειας Ελλάδας αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους στόχους της ελληνικής οικονομικής πολιτικής επί σειρά δεκαετιών, δεν διαθέτουμε καμία μονογραφία για τις οικονομικές εξελίξεις στην περιοχή αυτή κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Τα λίγα επιστημονικά άρθρα που δημοσιεύθηκαν¹ περιορίστηκαν σε γενικές προσεγγίσεις, έχοντας βασικό εμπόδιο την έλλειψη προσπελάσιμων στοιχείων, ενώ η υφιστάμενη βιβλιογραφία είτε έχει

αφιερωματικό² ή εξειδικευμένο χαρακτήρα είτε εξετάζει μόνον τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.³

Στο κείμενο που ακολουθεί θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική αναδρομή στη σύγχρονη οικονομική ιστορία της Βόρειας Ελλάδας, δίνοντας έμφαση σε σημεία που για διάφορους λόγους παρακάμπτονται από τη βιβλιογραφία και που αφορούν την εξέλιξη του δευτερογενούς τομέα. Βασική πηγή μας είναι το περιοδικό *Βιομηχανική Επιθεώρησης*, όπως ονομαζόταν έως το 1991 η σημε-

ρινή *Οικονομική Επιθεώρηση*,⁴ και ειδικά τα δημοσιεύματά του για τη Βόρεια Ελλάδα: αναλύσεις θεμάτων, μικρές ειδήσεις των επιχειρήσεων, ανταποκρίσεις για τις συνεδριάσεις του Συνδέσμου Βιομηχάνων Μακεδονίας - Θράκης (νυν Συνδέσμου Βιομηχάνων Βορείου Ελλάδος), στατιστικές, σχολιασμός της κρατικής πολιτικής.

Το παρόν σαν ιστορία: Η Βιομηχανική Επιθεώρησης ως ιστορική πηγή

Ασφαλώς, ο διευθυντής και οι συντάκτες του περιοδικού δεν προσέγγιζαν τα ζητήματα, τα οποία επέλεγαν, με σκοπό να διευκολύνουν τον ιστορικό του επόμενου αιώνα. Η προσέγγισή τους ήταν εκείνη της μαχόμενης δημοσιογραφίας, που δεν δίσταζε να δυσαρεστήσει ισχυρούς, ούτε να αποκαλύψει πτυχές που άλλοι θα προτιμούσαν να συγκαλύψουν. Ήταν ακόμη προσέγγιση που δεν έθεσε ποτέ ως προτεραιότητα την υπεράσπιση κομματικών σκοπιμοτήτων, προτάσσοντας πάντοτε ό,τι το περιοδικό εννοούσε ως εθνικό συμφέρον, έστω και αν δεν ήταν δημοφιλές, έστω και αν ερχόταν σε αντίθεση με τα συμφέροντα του ίδιου του περιοδικού ως επιχείρησης. Ο εκδότης Σπύρος Βοβολίνης και οι συνεργάτες του επέλεγαν θέματα κρίσιμα, άλλοτε επίκαιρα, άλλοτε χρονίζοντα και άλλοτε παραμελημένα, εκφράζοντας πάντοτε με διαύγεια τη γνώση και τη συνείδηση της ιστορικής συνέχειας στην εξέλιξη αυτών των θεμάτων. Άλλωστε ένα μακρόβιο περιοδικό διαθέτει το πλεονέκτημα να αποτελεί το ίδιο υποκείμενο της δημόσιας συνείδησης, αφού η παρακολούθηση και ο σχολιασμός των οικονομικών προβλημάτων εδράζεται στη μακρόχρονη παρατήρηση και ανάλυση της εξέλιξής τους. Εκείνο, όμως, που εκπλήσσει στη θεματογραφία και στις απόψεις της *Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως* είναι η αίσθηση του μακροπρόθεσμου, η

υπέρβαση των μικροτήτων και των ισορροπιών της συγκυρίας και συχνά ο προσανατολισμός σε «θέματα που πρώιμα παρουσιάστηκαν και που ακόμη [και σήμερα] δεν έχουν γίνει αντικείμενο δημόσιου ενδιαφέροντος».⁵ Αυτή η μακροπρόθεσμη οπτική είναι εκείνη που καθιστά τη θεματογραφία και τις ειδήσεις της *Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως* εξαιρετικά χρήσιμες όχι μόνο για τον ιστορικό ερευνητή, αλλά και για όποιον ασχολείται σήμερα με την εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική και τα περιφερειακά προβλήματα της Βόρειας Ελλάδας.

Στα 360 τεύχη που εξέδωσε στην περίοδο 1955-1984, η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* δημοσίευσε 623 μεγαλύτερα ή μικρότερα άρθρα που αφορούσαν άμεσα τη Βόρεια Ελλάδα (κατάλογος των τίτλων τους δημοσιεύεται στο τέλος του βιβλίου). Ποσοστό 42% των κειμένων είχαν αντικείμενο τη βορειοελλαδική βιομηχανία και 31% αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα «περιφερειακή πολιτική», δηλαδή την επίτευξη υψηλότερου βαθμού ανάπτυξης περιοχών που χαρακτηρίζονται από συγκριτικά μειονεκτήματα σε σχέση με άλλες περιοχές. Αυτά ήταν τα βασικά ενδιαφέροντα της *Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως* για τη Βόρεια Ελλάδα και καλύπτουν τα τρία τέταρτα των δημοσιευμάτων. Ακολουθούν δύο κατηγορίες θεμάτων, στα οποία το περιοδικό έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα: το ενεργειακό πρόβλημα και η Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης. Τέλος, αραιότερες είναι οι αναφορές στα αγροτικά προβλήματα, με έμφαση στο ζήτημα του καπνού.

Στο θέμα της βιομηχανίας, όπως και σε εκείνο της περιφερειακής ανάπτυξης, η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* έβλεπε ένα βασικό αντίπαλο: την κρατική γραφειοκρατία. Μέσα από το σύστημα εκτεταμένου παρεμβατισμού, που ίσχυε σε ολόκληρη την περίοδο που αναφερόμαστε, οι διοικητικές υπηρεσίες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο –άλλοτε θετικό, αλλά συνήθως αρνητικό– για τη βιομη-

Επάνω: Σπύρος Αντ. Βοβολίνης, 1910-1995. Ιδρυτής του μηνιαίου οικονομικού περιοδικού *Βιομηχανική Επιθεώρησης*. Επί σειρά ετών διετέλεσε πρόεδρος της Ένωσης Ιδιοκτητών Περιοδικού Τύπου (1951-1964), συνδιευθυντής της εφημερίδας *Ελληνικών Αίμα*, μέλος του δ.σ. της Πανελληνίου Επιτροπής Απελευθέρωσης Κύπρου κ.λ.

Κάτω: Η (καταργηθείσα) κεντρική πύλη της ΔΕΘ επί του καταργηθέντος τμήματος της Λεωφόρου Στρατού (1955)

χανική και περιφερειακή ανάπτυξη. Χωρίς να υπερασπίζεται δογματικά τις αρχές της ελεύθερης αγοράς, η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* στήριζε τις ελπίδες της για οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη στην ιδιωτική πρωτοβουλία, την οποία περιόριζαν ή και ανέστελλαν οι διοικητικές παρεμβολές. Άλλοτε οι παρεμβολές αυτές εκπηγάζαν από το πολιτικό προσωπικό του κράτους, και τότε το περιοδικό δεν δίσταζε να στηλιτεύει επώνυμα ισχυρά πολιτικά πρόσωπα της εποχής και την έλλειψη αλληλουχίας και ενδελέχειας στις ενέργειές τους. Άλλοτε, πάλι, είχαν στενότερο, «υπηρεσιακό» χαρακτήρα, και τότε το περιοδικό στρεφόταν κατά υπηρεσιών και φορέων, χωρίς να υπολογίζει τη βέβαιη απώλεια εσόδων από κρατικές διαφημίσεις (σπανιότατες στη *Βιομηχανική Επιθεώρηση* κατά την περίοδο που αναφερόμαστε).

Εκείνο που πολέμησε με ζήλο, επί σειρά ετών, η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* ήταν η διόγκωση των κρατικών μηχανισμών και εν γένει του δημόσιου τομέα. Καθώς, μάλιστα, η περίοδος 1955-1984 κατ' εξοχήν χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο αυτό, σε συνδυασμό με την κατά καιρούς έλλειψη συγκροτημένης οικονομικής πολιτικής (τα αθροίσματα σπασμωδικών μέτρων δεν στοιχειοθετούν οικονομική πολιτική), η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* αποτέλεσε ίσως το μοναδικό έντυπο στην Ελλάδα που το καταπολέμησε, με πλήρη συνείδηση ότι αυτό ενοχοποιείται για τις ανισοροπίες του ισοζυγίου πληρωμών και του δημόσιου προϋπολογισμού. Το πόσο δίκαιο είχε, φαίνεται από το γεγονός ότι οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν στη Δυτική Ευρώπη στη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας για τον περιορισμό του κράτους, μηδαμινά αποτελέσματα έχουν να επιδείξουν, ακόμη και σε χώρες όπου εφαρμόστηκαν μέτρα με μεγαλύτερη συνέπεια και αποφασιστικότητα από ό,τι στην Ελλάδα.

Το ενεργειακό πρόβλημα, στην εποχή κατά την

οποία το μέγα ζητούμενο ήταν η εκβιομηχάνιση της χώρας, υπήρξε ο εφιάλτης των εκάστοτε κυβερνήσεων, αφού η βιομηχανία χρειαζόταν ενέργεια, αλλά το ισοζύγιο πληρωμών δεν επέτρεπε την αθρόα εισαγωγή της. Η *Βιομηχανική Επιθεώρησης*, χωρίς να φείδεται επαίνων, παρακολούθησε με ιδιαίτερη προσοχή την προσπάθεια συστηματικής χρησιμοποίησης των λιγνιτών και την εξεύρεση πετρελαίων, αλλά και χωρίς να διστάζει να στηλιτεύει τα λάθη και τις καθυστερήσεις των αρμοδίων ή την πολιτική χρήση των επιτευγμάτων.

Στο ζήτημα της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* στάθηκε αυστηρός κριτής της απροθυμίας των διοικήσεων της Έκθεσης να αναπροσαρμόσουν τη λειτουργία της στα πραγματικά όρια μιας εμπορικής έκθεσης με διεθνή απήτηση. Έδωσε σκληρές μάχες κατά της έφεσης των διοικήσεων αυτών προς την επανάπαυση και την αδιέξοδη επανάληψη μιας οργανωτικής τακτικής που δεν λάμβανε υπόψη τις μεταβολές των συνθηκών.⁶ Η θέση του περιοδικού υπήρξε σταθερή και παραμένει επίκαιρη: η ΔΕΘ δεν είναι χώρος για περιστασιακούς επισκέπτες και «περιέργους του Σαββατοκύριακου», αλλά εμπορική έκθεση που πρέπει να προσελκύσει εμπορικούς επισκέπτες. Η αγωνία που διακατέχει πλέον τους Θεσσαλονικείς για τη διατήρηση του θεσμού, και εκφράσθηκε με τα σπασμωδικά μέτρα των τελευταίων ετών, δικαιώνει απολύτως το περιοδικό και τους αγώνες του.

Τέλος, σε ό,τι αφορούσε τη γεωργία της Βόρειας Ελλάδας η *Βιομηχανική Επιθεώρησης* ασχολήθηκε κατ' επανάληψη με τον καπνό, το κυριότερο τότε γεωργικό προϊόν της περιοχής αλλά και το πολυτιμότερο είδος των ελληνικών εξαγωγών. Στον τομέα αυτόν η κρατική παρέμβαση αποδείχθηκε εντελώς ανεπιτυχής και αντίθετη προς την οικονομική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να συρρικνωθεί το μερίδιο των ελλη-

Επάνω: Άποψη της Θεσσαλονίκης από τη Μονή Βλατάδων, 1960

Κάτω: Άποψη της Θεσσαλονίκης από τη θάλασσα, δεκαετία 1950

νικών καπνών στη διεθνή αγορά. Ίσως σε καμία άλλη πηγή δεν θα βρει ο ενδιαφερόμενος τόσο διαυγή κριτική στάση απέναντι στην καπνική πολιτική των κυβερνήσεων της περιόδου 1955-1975.

Ο αναγνώστης θα έχει τη δυνατότητα να εξετάσει στον παρόντα τόμο διακόσια επιλεγμένα αποσπάσματα από άρθρα που δημοσιεύθηκαν στη *Βιομηχανική Επιθεώρηση* από το 1955 έως το 1984 και αφορούν τα κεντρικά ζητήματα της βορειοελλαδικής οικονομίας. Για την ακρίβεια, τα άρθρα αυτά αποτελούν μία από τις ελάχιστες προσπελάσιμες πηγές για τη σύγχρονη οικονομική ιστορία της Μακεδονίας και της Θράκης. Αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε βέβαια τον όρο «ιστορία» για ό,τι συνέβη στο πρόσφατο παρελθόν, τα χαρακτηριστικά του οποίου (επιλογές, παραλήψεις, λάθη, ορθές πρωτοβουλίες που δεν συνεχίσθηκαν) βαραίνουν τη σημερινή επιχειρηματική λειτουργία και το οικονομικό μέλλον της περιοχής.

Δημογραφικές εξελίξεις 1951-1971

Επικεντρώνουμε την ανάλυσή μας στη δεκαετία 1951-1971, περίοδο κατά την οποία η δημογραφική εικόνα της Βόρειας Ελλάδας μεταβλήθηκε δραματικά και οι υφιστάμενες δημογραφικές ισορροπίες ανατράπηκαν (βλ. τον πίνακα δεξιά).

Ο πληθυσμός της Βόρειας Ελλάδας το έτος 1951 ήταν 2 εκατομμύρια και έφθασε σε 2,2 εκατομμύρια το 1971, αυξήθηκε δηλαδή κατά 9,14%. Η αύξηση εντοπίζεται στην περιφέρεια Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας (21,41%), ενώ στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης σημειώθηκε μείωση κατά 8,70%. Συνεπώς, από την άποψη των δημογραφικών εξελίξεων διακρίνονται δύο περιοχές με εντελώς διαφορετικά στοιχεία.

Στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας, η Βόρεια Ελλάδα κάλυπτε ποσοστό 26,2% το έτος

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ 1951-1971⁷

	1951	1961	1971
1- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ)			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	1.186	1.343	1.440
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	816	867	745
ΣΥΝΟΛΟ	2.002	2.210	2.185
2- ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	15,5	16,0	16,4
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	10,7	10,3	8,5
ΣΥΝΟΛΟ	26,2	26,3	24,9
3- ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ)			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	460	564	752
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	199	213	216
ΣΥΝΟΛΟ	659	777	968
4- ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	15,7	15,5	16,1
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	6,8	5,8	4,6
ΣΥΝΟΛΟ	22,5	21,3	20,7
5- ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΠΟΛΕΙΣ			
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	302	380	557
ΚΑΒΑΛΑ	42	45	47
ΣΕΡΡΕΣ	37	41	41
ΚΟΜΟΤΗΝΗ	32	32	32
ΔΡΑΜΑ	30	33	30
ΚΑΤΕΡΙΝΗ	26	30	30
ΒΕΡΟΙΑ	22	27	30
	491	588	767
% ΕΠΙ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ			
Β. ΕΛΛΑΔΟΣ	0,74	0,75	0,79
6- ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ)			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	564	600	504
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	474	503	401
ΣΥΝΟΛΟ	1.038	1.103	905
7- ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ			
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	15,0	16,1	16,3
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	12,6	13,5	13,0
ΣΥΝΟΛΟ	27,6	29,6	29,3

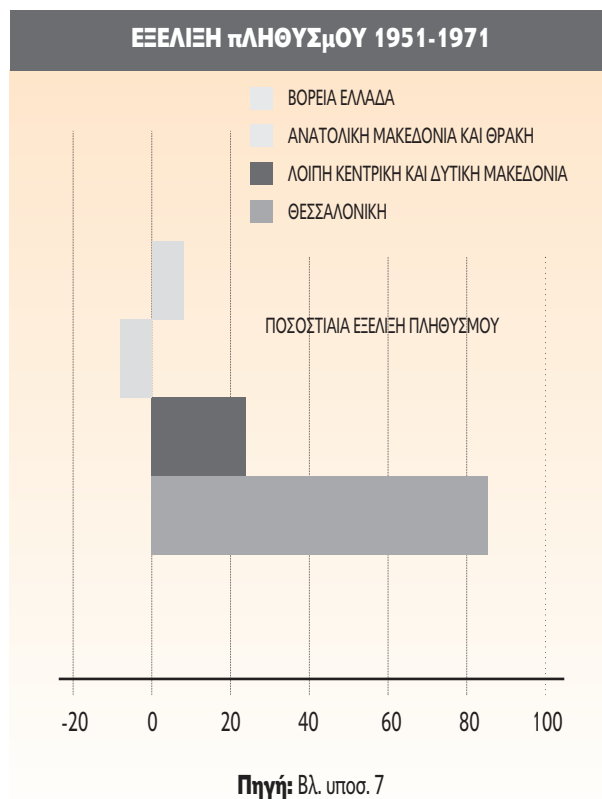
1951, αλλά μόνον 24,9% το έτος 1971. Δηλαδή, ο πληθυσμός της Βόρειας Ελλάδας αυξήθηκε με χαμηλότερο ρυθμό σε σύγκριση με τη Νότια Ελλάδα. Η εξέλιξη αυτή ερμηνεύεται στατιστικώς από την απόλυτη πληθυσμιακή μείωση της περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, χωρίς να σχετίζεται με την περιφέρεια της Κε-

ντρικής και Δυτικής Μακεδονίας.

Ο αστικός πληθυσμός της Βόρειας Ελλάδας παρουσίασε στο ίδιο χρονικό διάστημα αύξηση σε ποσοστό 46,88%. Η αύξηση αυτή προήλθε κατά 95% από την περιφέρεια Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, όπου ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά 63,47%. Στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη η αντίστοιχη αύξηση ήταν μόνον 8,54%.

Το ειδικό βάρος του αστικού πληθυσμού της Βόρειας Ελλάδας στο συνολικό αστικό πληθυσμό της χώρας μειώθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1951-1971 από 22,5% επί του συνόλου σε 20,7%. Συγκεκριμένα, το ειδικό βάρος της περιφέρειας Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας επί του συνόλου της χώρας αυξήθηκε από 15,7% σε 16,1%, ενώ της περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης μειώθηκε από 6,8% σε μόλις 4,6%.

Το έτος 1951 στις επτά μεγαλύτερες πόλεις της Βόρειας Ελλάδας (Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Σέρρες, Κομοτηνή, Δράμα, Κατερίνη, Βέροια) ήταν συγκεντρωμένο ποσοστό 74,5% του αστικού πληθυσμού. Το 1971 το αντίστοιχο ποσοστό είχε ανέλθει σε 79%. Δηλαδή, ο βαθμός συγκέντρωσης του αστικού πληθυσμού στις επτά μεγαλύτερες πόλεις μεγάλωσε στη διάρκεια της εικοσαετίας. Ειδικώς η Θεσσαλονίκη συγκέντρωνε το 1951 έξι στους δέκα κατοίκους των βορειοελλαδικών πόλεων, ενώ το 1971 επτά στους δέκα κατοίκους. Αν δούμε τους αριθμούς αυτούς από άλλο οπτικό σημείο, διαπιστώνουμε ότι η Θεσσαλονίκη απορρόφησε το 92% της αύξησης του αστικού πληθυσμού του βορειοελλαδικού χώρου. Αν μεταφερθούμε από τις εξελίξεις στον αστικό πληθυσμό στις εξελίξεις στο συνολικό πληθυσμό της Βόρειας Ελλάδας, διαπιστώνουμε ότι η αύξηση του πληθυσμού της Θεσσαλονίκης υπερκάλυψε κατά 40% την αύξηση του πληθυσμού ολόκληρου του βορειοελλαδικού χώρου. Για την ακρίβεια, ενώ στη Θεσ-

σαλονίκη ο πληθυσμός αυξήθηκε στην εικοσαετία κατά 84%, ο πληθυσμός της υπόλοιπης Βόρειας Ελλάδας πλην της Θεσσαλονίκης μειώθηκε κατά 4%. Είναι φανερό ότι η πόλη της Θεσσαλονίκης υπήρξε το κλειδί των δημογραφικών εξελίξεων στην ευρύτερη περιοχή.

Η σημασία των στοιχείων που προαναφέρθηκαν γίνεται περισσότερο κατανοητή αν εξετάσουμε τις δημογραφικές εξελίξεις στον αγροτικό πληθυσμό, ο οποίος σημείωσε μείωση σε απόλυτους αριθμούς στην υπό συζήτηση εικοσαετία (ποσοστιαίως μειώθηκε 10%). Μείωση καταγράφηκε και στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, αλλά ήταν μεγαλύτερη στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Ουσιαστικά, η απόλυτη μείωση του αγροτικού πληθυσμού ήταν υπεύθυνη για την απόλυτη μείωση του συνολικού πληθυσμού στην περιφέρεια αυτή, ο αστικός πληθυσμός της οποίας διατηρήθηκε σταθερός.

Βεβαίως, μείωση του αγροτικού πληθυσμού πα-

ρατηρήθηκε σε ολόκληρη τη χώρα και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό από την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι ο αγροτικός πληθυσμός της τελευταίας αντιπροσώπευε 12,6% του συνολικού ελληνικού αγροτικού πληθυσμού το 1951 και 13% το 1971.

Συμπερασματικά, με βάση τα προαναφερθέντα δεδομένα εντοπίζουμε τρεις ζώνες με διακριτά χαρακτηριστικά στη Βόρεια Ελλάδα: (α) τη Θεσσαλονίκη, με αύξηση πληθυσμού κατά 84%, (β) την περιβάλλουσα Κεντρική και Δυτική Μακεδονία (χωρίς τη Θεσσαλονίκη) με αύξηση πληθυσμού κατά 23%, αύξηση που εντοπίζεται στις πόλεις, (γ) την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη με μείωση 8,7%, που εντοπίζεται στην ύπαιθρο. Συνολικά, ο πληθυσμός της Β. Ελλάδας αυξήθηκε μόνον κατά 4%.

Βασικός παράγοντας που ερμηνεύει τη δημογραφική αυτή εικόνα ήταν η μετανάστευση. Οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονταν από τη Βόρεια Ελλάδα. Στο χρονικό διάστημα 1955-1963 μετανάστευσαν στο εξωτερικό νομίμως από ολόκληρη τη χώρα 365.732 άτομα, εκ των οποίων οι 150.174 προήλθαν από τη Βόρεια Ελλάδα, δηλαδή ποσοστό 41,1%, έναντι 21,8% από την Αττική και 12,9% από την Πελοπόννησο.⁸ Μόνον από τη Μακεδονία μετανάστευαν κατά μέσο όρο 12.500 άτομα ετησίως, αριθμός που το έτος 1964 έφθασε στο ανώτατο σημείο των 37.186 προσώπων.⁹ Σε μεγάλο βαθμό, η προσπάθεια που κατέβαλαν οι κυβερνήσεις της περιόδου 1955-1963 για την εκβιομηχάνιση της Βόρειας Ελλάδας οφειλόταν σ' αυτή τη μεταναστευτική διαρροή.

Η βορειοελλαδική γεωργία και το καπνικό πρόβλημα

Η Βόρεια Ελλάδα καλύπτει το 26% του συνόλου της επιφάνειας της χώρας. Στη δεκαετία του 1950

η συμβολή της στη συνολική ελληνική γεωργική παραγωγή έφθανε το 44%, στην αλιεία το 34%, στη βιομηχανία το 10%, στο εσωτερικό εμπόριο το 11% και στο εξαγωγικό εμπόριο μόλις το 5% ολόκληρης της χώρας. Όπως δείχνουν οι αριθμοί αυτοί, η περιοχή της Βόρειας Ελλάδας συνεισέφερε σημαντικά στον πρωτογενή τομέα, αλλά υπολείπονταν τόσο στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα της οικονομίας.

Η υπεροχή της γεωργίας οφειλόταν στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής και ειδικότερα στις εκτεταμένες πεδιάδες του Αξιού, του Στρυμόνα και της Δράμας. Η καλλιεργούμενη έκταση έφθανε τα εννέα εκατομμύρια στρέμματα (σε σύνολο είκοσι εκατομμυρίων σε όλη της χώρα) και η παραγωγή σε 1.100.000 τόνους έναντι 2.320.000 ολόκληρης της χώρας. Ποσοστό 45% του σιταριού, 51% του βαμβακιού, 53% του καλαμποκιού και 71% του καπνού παράγονταν στη Βόρεια Ελλάδα.¹⁰ Εκτός από τα μεγάλα εγχειοβελτιωτικά έργα που είχαν πραγματοποιηθεί στην περίοδο του μεσοπολέμου και επέτρεψαν την αύξηση των καλλιεργήσιμων εδαφών, στα τέλη της δεκαετίας του 1950 είχαν δρομολογηθεί και άλλα έργα. Στην πεδιάδα της Θεσσαλονίκης κατασκευάζονταν το φράγμα του Αξιού για την άρδευση 400.000 στρεμμάτων και τη βελτίωση αλατούχων εδαφών και το φράγμα του Αλιάκμονα για την άρδευση 450.000 στρεμμάτων. Στην πεδιάδα του Έβρου γίνονταν εκτεταμένα αντιπλημμυρικά έργα και στην πεδιάδα του Αμυνταίου αποστραγγίστηκε η Χειμαδίτιδα λίμνη (αποδίδοντας 18.000 στρέμματα). Εγχειοβελτιωτικό έργο εκτελέστηκε και στη λίμνη Βόλβη, μέρος της οποίας αποστραγγίστηκε μαζί με τις λίμνες Κάντζα και Μαύροβο, ενώ σε εξέλιξη βρισκόταν μελέτη για υδραυλικά έργα στο λεκανοπέδιο της Αλμωπίας.¹¹

Κατά τη δεκαετία του 1950 η καλλιεργούμενη με καπνό έκταση στην Ελλάδα αντιστοιχούσε στο 5% της συνολικής καλλιεργούμενης έκτασης

Η ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας κατέστησε συμφέρουσα την εγχώρια συναρμολόγηση γεωργικών ελκυστήρων (1961)

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Α. Π. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΖΗΛΑΝΔΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑΝ ΤΗΣ ΚΑΡΠΑΝΤΙΝΗΣ

ISBN 960-8386-13-6

9 789608 386136 >